

ONA TILI FANINI O’QITISHDA GEOGRAFIK TERMINLARDAN FOYDALANISH

*Sharopova Marjona – Jizzax davlat pedagogika universiteti
“Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang’ich ta’lim)
mutaxassisligi magistranti*

Anotatsiya. Ushbu maqolada ona tili fanini o’qitishda geografik terminlarning ahamiyati haqida fikr yuritilib, bu usul til ta’limida eng samarali yo’l ekanligi ta’kidlanadi.

Kalit so’zlar: til ta’limi, geografik tushuncha, lingvistika, dialektika, toponim, polisonim, xoronim, urbonim

Аннотация. В данной статье рассматривается важность географических терминов в обучении родному языку и подчеркивается, что этот метод является наиболее эффективным способом в языковом образовании.

Ключевые слова: языковое образование, географическая концепция, языкознание, диалектика, топоним, полисоним, хороним, урбаноним.

Annotation. This article discusses the importance of geographical terms in teaching mother tongue, and it is emphasized that this method is the most effective way in language education.

Key words: language education, geographical concept, linguistics, dialectic, toponym, polysonym, choronym, urbanonym

Til ta’limini amalga oshirishda geografik terminlar muhim ahamiyatga ega. Chunki davrlar o’tishi bilan ma’lum bir tilda so’zlashuvchi etnik guruhlar turli joylarga tarqalib, o’troqlashadilar. Boshlang’ich ta’lim fakultetining 1-bosqich talabalari uchun “Ona tili” fani uchun tuzilgan ish reja “Adabiy til va umumxalq tili”, “Hozirgi o’zbek adabiy tilining taraqqiyot bosqichlari” deb nomlangan mavzular o’rin olgan. Mana shu mavzularni o’tish davomida o’qituvchi hozirgi o’zbek tilini geografiya fani bilan bog’lab ketishi maqsadga muvofiq bo’ladi deb hisoblayman.

Umumxalq so’zlashuv tili tarkibiga kiruvchi shevaga xos so’zlarni o’rganishda geografiya bilan hamkorlikda ish olib borish yaxshi samara beradi. Dars davomida o’qituvchi umumxalq so’zlashuv tili tarkibiga kiruvchi sheva va lahjalar haqida o’quvchilarga ma’lumot beradi. Yangi tushunchalar haqida ma’lumot berish davomida o’qituvchi talabalarga sheva va lahjalarni bir-biridan ajratib turuvchi geografik maydonlarni kartalashtirishni uyga topshiriq sifatida beradi. Yoki hozirgi o’zbek tilining taraqqiyot bosqichlarini o’rganishda o’qituvchi o’quvchilarga turkiy tilda so’zlashuvchi xalqlar va davlatlarning geografik joylashish maydonini kartaga

tushirishni topshiriq sifatida berishi ham o`quvchilarning fanni o`rganishga bo`lgan intilishini va eng asosiysi o`rganishga bo`lgan qiziqishni kuchaytiradi.

Ma`lumki tillarning ham tarqalish o`rinlari mavjud. Ularning tarqalish joylarini kartalashtirish imkoni bor. Shunday ekan, o`zbek tili bilan geografiya o`rtasida qandaydir munosabat bo`lishi tabiiy. Bunday munosabat muayyan til hodisalarining tarqalish zonalarini belgilashda, lingvistik va dialektik atlaslar tuzishda, xaritalar tayyorlashda yorqin namoyon bo`ladi. Masalan, “j” va “y” lashish xususiyatlariga ko`ra shevalarning farqlanishi va ularning tarqalish geografiasini kartada belgilash; hurmat ma`nosini ifodalashda -lar qo`shimchasining qo`llanilish doirasini aniqlash va uni kartaga tushirish;

1-shaxs ko`plik qo`shimchasi -vuz qo`shimchasining tarqalish o`rinlarini aniqlash va uni kartaga tushirish;

-yapti qo`shimchasini qaysi o`rinlarda, geografik joylarda o`zgarishini aniqlash va kartaga tushirish;

do`ppi, takya, kallapo`sh va shu kabi so`zlarning qo`llanilish hududlarini aniqlash va ularni kartada belgilash.

Ayniqsa, ona tili darslarida geografik atamalardan foydalanish har ikkala fanni o`zlashtirishga yaqindan yordam beradi.

Masalan, ona tili darslarida toponimlar va ularning turlarini o`quvchilarga o`rgatish asosida geografik tushunchalarni ham ular ongiga joylab borish mumkin.

Darslarda toponimlarni quyidagi guruhlariga bo`lib o`rganish o`rinli bo`ladi:

1. Oykonomlar aholi yashovchi punktlar nomi. a) polisonimlar –shahar va shaharchalar nomi: Buxoro, Gazli, Samarqand, Urgench, Kosonsoy; b) komonomlar – qishloq nomlari: Yakkatut, Soybo`yi, Uchko`za, Gubalak, qoraquduq; v) xoronimlar viloyat, tuman, o`lka nomlari: Navoiy, Oltoy, Namangan, Sirdaryo.

2. Urbonimlar –shahardagi muassasalar nomi: Merkuriy do`koni, “Paxtakor” o`yingohi. Ona tili darslari jarayonida ana shu o`rganilgan mavzular bo`yicha senariylar yozdirish, ijodiy bayonlar tanlovlarni o`tkazish kabi ijodiy ishlar o`qituvchilarning Vatanga, elga bo`lgan mehr –muhabbatlarning yanada oshiradi, ular ongiga yuksak ijodiy fazilatlarini singdiradi.

Yurting, millatining taqdiri, mustaqilligini uluqlovchi Abdulla Qodiriy Oybek romanlarida esa o`quvchilar ona tili darslarida qo`shma gaplar, juft va takroriy so`zlar, shakldosh so`zlar qo`shma so`zlar, iboralar, umumlashtiruvchi bo`laklar, izohlovchi va boshqa so`z turkumlarini topib daftarlariga yozadilar, hamda ularning ma`nolarini izohlaydilar. Ana shu kabi ishlarning amalga oshirish orqali o`quvchilar ona tili fanidan o`zlashtirilgan bilimlarini mustahkamlaydilar. Ona tili ta`limidagi bunday jarayon o`quvchi ma`naviyatini shakllantirish va e`tiqodini qaror topdirishda, dars davomida badiiy matnlardan foydalanishning ahamiyati nechoqli katta ekanligini namoyon qiladi.

O`zbek tili –o`zbek halqining ma`naviy mulki. Shuning uchun ham o`zbek tilini davlat tili sifatida yanada rivojlantirish, uning asrlar osha saqlanib kelingan so`z boyligi, an`anaviy hususiyatlarini takomillashtirish, qo`llanish doirasini muntazam ravishda kengaytirib borish keng jamoatchilikning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy yoshlarga murojaat qilib, tarixda nimaniki foydali narsalar yaratilgan bo`lsa, ularni hurmat bilan o`rganish, o`zlashtirish, asrash, ardoqlash, o`rni kelganda boyitishni aytib o`tganlar.

Haqiqatan ham tarixiy xotirasiz kelajakni tasaffur qilish mumkin emas. O`z o`tmishida, tarixini, qadryatlarini, urf –odatlarini yaxshi bilgan insongina mustaqilligimiz istiqbolini ko`ra oladi.

Ona tili darsligidagi “O`rin –joy nomlari va ularning imlosi” mavzusini o`tishda tarix va geografiya fanlari bilan bog`lab o`tish bu borada yaxshi natija beradi.

Joy nomlari, toponimlar turli davrlarda ijodkor xalqimiz tomonidan yaratilgan bebaho xazinadir. O`qituvchi “O`rin –joy nomlari va ularning imlosi” mavzusini o`tish jarayonida o`quvchilarning o`zlari yashayotgan shahar, guzar, qishloq nomlari bilan bog`liq tarixiy faktlarni o`rganib kelishini oldindan vazifa sifatida topshiradi. So`ng ona tili mashg`uloti jarayonida ana shu to`plangan manbalar asosida matn yozish topshirig`i beriladi. O`quvchi matn yozish uchun ko`plab tarixiy manbalarga, rivoyatlarga murojaat qiladi. O`zi yashayotgan hudud haqida ma`lumotga ega bo`ladi va tarix, geografiya, o`lkashunoslikdan egallagan bilimlarini ona tili darsi davomida mustahkamlaydi. O`qituvchi tuzilgan har bir matnning bog`lanishli ekanligiga va o`quvchilarning ifodali o`qishlariga e`tibor beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaev F.A. So`zlar o`zaro qanday bog`lanadi? Toshkent, 1974.
2. Abdullaev F.A. Til qanday rivojlanadi? Toshkent. 1972.
3. Abdurahmonov G`., Shukurov Sh. O`zbek tilining tarixiy grammatikasi. – Toshkent: O`qituvchi, 1973. – 320 bet.
4. B.To`xliiev, M.Shamsieva, T.Ziyodova. O`zbek tili o`qitish metodikasi. Toshkent, 2006 yil